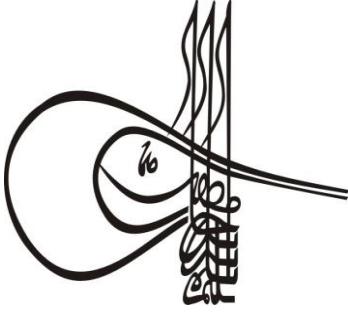

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/18, Summer 2018, p. 21-29

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13875>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Temmuz 2018

✓ Accepted/Kabul: Eylül 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA - Dr. Öğr. Üyesi Ömer İNCE

This article was checked by iThenticate.

XV. YÜZYILIN İKİ BÜYÜK ŞAİRİ NEVÂİ VE AHMED PAŞA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

*Mehmet AKKAYA**

ÖZET

XV. Yüzyıl Klasik Osmanlı şiirinin oluşma dönemidir. Padişahlığı yanında kendisi de şair olan Fatih Sultan Mehmed, sanata yakın ilgi göstermiş, şiirin gelişimi için şairlere büyük destek vermiştir. Bu yüzyılda birbirinden uzak coğrafyalarında iki büyük Türk şairi yetişmiştir. Doğunun güneşi kabul edilen ve eserleriyle Türk Diline hizmet etmiş Ali Şir Nevâî ve Klasik Osmanlı şiirinin temel taşı kabul edilen Ahmed Paşa, Türk şiirinin gelişimine büyük katkıları olan kişilerdir.

XV. Yüzyıl, tarihî ve siyasî bakımdan çok büyük önem arz eder. Dünya tarihinin değiştiği bir yüzyıl olması yanı sıra Türk Edebiyatının da farklı bir yapı kazandığı bir dönemdir. Kendisi de şâir olan Fatih, İstanbul'u sadece bir siyasî yönetim merkezi yapmamış, sanata ve edebiyata olan ilgi ve destekleriyle aynı zamanda bir kültür merkezi haline getirmiştir.

Bu yüzyılda doğuda edebiyat daha güçlüdür. Çağatay saraylarında Ali Şir Nevâî'nin şiirleri okunmaktadır. Edebî dil olarak Farsçanın etkin olduğu bir dönemde Türkçeyi samimiyetle savunan şâir, Türkçe ile ne denli güzel şiirler yazılabileceğini göstermiştir. Nevâî doğuda şiir hükmünü sürdürürken batıda da Fatih'in destek ve himayeleriyle Ahmed Paşa, Türk Klasik Edebiyatının temel taşlarını yerleştirmektedir.

Baykara ve Fatih gibi şâir sultanlar himayesinde Türk şiirinin bu iki ustası doğuda ve batıda yüzyılın dikkate değer iki büyük Türk ve aynı zamanda Türkçenin savunucusu olarak yer almışlardır.

Bu çalışmada, derdi bir, coşkusu bir, hayali bir, iki ustanın gönül üzerine yazdıkları şiirler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Nazire, Çağatay, Çağatay Edebiyatı, Osmanlı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: mehmet.akkaya@deu.edu.tr

XV. A COMPARATIVE EVALUATION OF THE TWO GREAT POETS OF THE CENTURY NEVÂÎ AND AHMED PASHA

ABSTRACT

XV. Century is the period of the formation of classical Ottoman poetry. Sultan Mehmed the Conqueror, himself a poet, besides the sultan, showed close interest to sanat and gave great support to poets for the development of poetry. In this century, two great Turkish poets were raised in distant geographies. Ali Şir Nevâî, who accepted the sun of the sun and served Turkish language with his works, and Ahmed Pasha, who was accepted as the cornerstone of classical Ottoman poetry, are the great contributors to the development of Turkish poetry.

XVIth century is very important for historical and political reasons. It is a period in which the history of the world has changed and a period in which Turkish literature has gained a different structure. Fatih, who is also a poet himself, has not made Istanbul a center for political administration, but has become a cultural center with the interest and support of sanata and literary works.

In this century, literature in the east is stronger. Ali Şir Nevâî's poems are read in Çağatay palaces. The poet who defended the Turkic sincerity at a time when Farsçan was active as a literary language showed how beautiful poems can be written with Turkish. In the west, while continuing the poetry rule in Nevâî east, with the support and patronage of Fatih, Ahmed Pasha places the basic stones of Turkish Classical Literature.

These two masters of Turkish poetry, under the patronage of poet sultans such as Baykara and Fatih, took place in the east and west as two important Turkish and also Turkish advocates of the century.

STRUCTURED ABSTRACT

15th Century presents great importance in terms of history and politics. Besides being a century in which world history had changed, it was the era that Turkish Literature obtained a different form, too. Fatih, who was also a poet, did not only make Istanbul a center of political administration, but also made it a cultural center with his interest and support in art and literature.

In this century, Baykara, who was a sultan who was fond of art and poetry, reigned in the land of Chagatai. Both sultans were closely interested in poetry and they took on talented poets who wrote poems. Fatih also supported Ahmed Pasha as Baykara supported Nevai.

Literature was stronger in the east in this century. The poems of Ali Şir Nevai were being read in the Chagatai Palaces. The poet, who advocated Turkish with sincerity in a period when Persian was a literary language, showed how beautiful poems can be written with Turkish. While Nevai was maintaining his poetry in the east, Ahmed Pasha was placing the foundation stones of Turkish Clasiccal Listerature in the west with support and auspices of Fatih.

Although the poetry language of the two great Turkish poets who wrote poems in different branches of the same language in different places of 15th century is different, the similarity of emotions in poems that they chanted with the same beauty and excitement draws attention. Both of them is considered the Sultans of the geography they live in. Being the friend, observer and vizier of the Sultan, Nevai became interested in poetry at an early age and began writing ghazels. The manifestation of this innate ability with the support of family and the tendency of society is inevitable.

Nevai wrote his first poems in Persian. It is quite normal in a period when Persian language and literature are very common and the young people consider writing ghazels in Persian as a talent. Nevai clearly states in Muhakemetudl Lugtey that when he came to his senses, he explained he started to write in Turkish. There is no doubt that the environment has an effect on his returning to Turkish. As well as uncles Kabili and Ghabri had Turkish poems, his protector, Ebu'-Kasim Babur had Turkish Poems.

Nevai perceived the variety and quality of the Turkish language in terms of its richness and literary language, and boldly defended the Turkish language against the epidemic of Persian language, regardless of the condemnation of those who could not.

Since the beginning of the 15th century, there have been great developments in politics and culture, and cities, such as Herat, Merv, Belh and especially Samarkand, became cultural centers. Chagatai Literature has been strengthened and developed in these centers. From the second half of the 15th century onwards, it lived its most brilliant period with Nevai, and Herat in which Nevai was born became the capital of culture.

One was Nevai who was a close friend and vizier of Chagatai Sultan, Hussein-i Baykara who wrote poems with the epithet of "Hussein-i", and the other one was Ahmed Pasha who was friend and vizier of Fatih Sultan Mehmed Khan and poet of Ottoman with "Avni" epithet. Both Nevai and Ahmed Pasha had the support of monarch behind them. When we consider two poems on "heart" written by poets who wrote poems in two different dialects and in different geography, it will be seen that these two poets express their feelings with the same fate, enthusiasm and excitement.

In the same years, the foundation stones of Ottoman Turkish and Classical Divan Poetry were placed firmly when we look at the western front of Turkish Language and Literature. The Ottoman Empire declared its political and literary power in four regions. At first, Persian poetry attracted the attention; however, since this century, contemporaries and followers have begun to take care of poets like Ahmed Pasha and Nevai. For this reason, it is possible to say that the 15th century is the beginning of the non- religious classical literature.

Nevai sent 33 ghazels to Sultan Bayezid to write Nazire. The Sultan was very impressed and influenced by these poems. With this effect, the powerful statesman and poet of his time, Ahmed Pasha was given these poems and ordered to write Nazire. In this way, Ahmed Pasha wrote Nazire to these poems written in beautiful Turkish of Chagatai Literature. The most striking of Nazire poems is written on heart. The heart is the

same no matter where it is. He behaves like a disobedient child. It never ages. Heart is always a child.

Poems written in two different geographies and two different dialects of Turkish are written with the same feeling and excitement. The discourses of people which come from a common culture, language and history are similar. The poems of these two great Turkish poets of the same century have been compared in terms of utterance and content, and evaluated with their common and separated aspects.

The heart, no matter where it is, is usually isolated from lover. This situation leads to the diagnosis of heart. It runs into beloved carelessly with a different identity than lover. Of course, the source of emotions is the heart, so it is also targeted by beloved. No matter where they are and which era they live in, the reaction of people whose problems are common is similar. It is very natural that the discourses of Nevai who had love sorrow in Herat and Ahmed Pasha who drawn the same grief in Istanbul are similar. Furthermore, Ahmed Pasha saw the poems of Nevai and gave them poems which was worthy of appreciation.

As a result, it is possible to say: The heart is always in the desire and in the enthusiasm. He will always aspire to the impossible. Sometimes it flows like water, sometimes it flies like birds. Because It doesn't listen, he opens things up. This is incorrigible child; It falls, It is surprised, yet It runs after the rose-faced beloved one.

Keywords: Poetry, Nazire, Chagatai, Chagatai literature, Ottoman.

Giriş

XV. yüzyılın birbirinden uzak mekânlarında, aynı dilin farklı kollarında şiiirler söyleyen iki büyük Türk şâirinin şiiir dili farklı olsa da aynı heyecanla aynı güzelliikte, terennüm ettikleri şiiirlerindeki duygu benzerliği dikkati çekmektedir. Her ikisi de yaşadıkları coğrafyanın sultânü's şuârası olarak kabul edilir.

Aynı dağdan doğan bir nehrin iki kolu sayılabilecek Çağatay ve Osmanlı Türk Edebiyatı, yetiştirdiği bu güzide sanatçılarıyla dünya klâsik edebiyatına daha nice değerler armağan etmiştir. Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'a nisbetle kullanılan Çağatay edebiyatı tabirinin hududu bu saha ile uğraşanlar tarafından farklı şekilde anlaşılmaktadır.

Başlangıçta Çağatay ismi, Çağatay Han'ın sülalesine ve bu sülale tarafından kurulan devlete verildiği halde, daha sonra bu isim Maverâünnehir'deki Türk ve Türkleşmiş göçebe unsurlara, nihayet Timurlular zamanında inkişâf eden edebî Türk lehçesi ile bu lehçede meydana getirilen Orta Asya Türk edebiyatına verilmiştir (Eraslan, 1986, s. 564).

Fuad Köprülü, Çağatay adını en geniş anlamıyla Cengiz Han'ın çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı, Altın Ordu devletlerinin medeni merkezlerinde XVIII-XV. yüzyıllarda inkişâf eden ve Timurlular devrinde zengin bir edebiyat yaratan Orta Asya edebi lehçesi şeklinde tarif etmektedir (Köprülü, s. 270-323).

Çağatay kültürünün varisleri olan Özbekler, bu edebiyatı devam ettirirler ve ona zamanla Özbek ruhu vermeyi başarırlar. Adı Uygurca, Çağatayca da olsa veya devamında Özbekçe de olsa Nevâî'nin dediği gibi Türk dilidir.

Çağatay şairleri eski geleneğe bağlı kalarak “Çağatay tili” yerine “Türk tili, Türkî” tabirleri kullanmışlardır. Nevâyî de bazı eserlerinde “Türk tili” tabirini kullanmıştır (Eraslan, 1986, s. 565). XV. yüzyılın başlarından itibaren siyaset ve kültür bakımından büyük gelişmeler göstermiş, başta Semerkand olmak üzere Herat, Merv, Belh gibi şehirler birer kültür merkezi haline gelmiştir. Çağatay edebiyatı bu merkezlerde güçlenmiş ve gelişmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nevâî ile en parlak devrini yaşamış, Nevaî’nin doğduğu Herat kültür başkenti olmuştur.

Aynı yıllarda Türk dili ve edebiyatının batı cephesine bakıldığında Osmanlı Türkçesi ile klâsik divan şiirinin temelleri sağlam bir şekilde atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, siyasî ve edebî kudretini dört cihete ilan etmiştir. Önceleri daha ziyade Fars şiirine bir özentî dikkati çekerken bu yüzyıldan itibaren çağdaşları ve arkadan gelenler artık Ahmed Paşa ve Necâtî gibi şairlere özenmeye başlamışlardır. Bu itibarla XV. yüzyıl için din dışı klâsik edebiyatının başlangıcıdır demek mümkündür.

Divan edebiyatı imparatorluk döneminde meydana gelmiş bir edebiyattır. Bunun için divan edebiyatının dili içerisinde imparatorluk coğrafyasında bulunan dil ve kültür malzemesi de yer almıştır. Bu durum divan edebiyatının dilinin Türkçe olduğu gerçeğini değiştirmez. Divan edebiyatının dili Türkçedir. Divan şiirinde Türkçe her hali ve görüntüsü ile üst seviyede bir sanat dili kimliği kazanmıştır (İnce, 2018, s.243). Çok geniş bir coğrafyada bütün kültür zenginliğini yansıtan bu edebiyat, haklı olarak klâsik sıfatını kazanmıştır.

Çağatay saraylarında Osmanlı Türk şiiri -biraz da hakir görülerek- münazara edilmekteydi. Nevâî, bir toplantısında “Horasan şairleri diğer ülkelerin şairlerinden üstündür” der. O sırada mecliste bulunan Mollâ Câmi, “Anadolu şairleri doğuştan kabiliyetlidir” der. O sırada hırpanî kılıklı biri içeri girer ve Anadolu’dan geldiğini söyleyince kendisinden Anadolu’dan bir şiir okuması istenir. O da “bilmedüm” redifli gazeli okur. O anda Mollâ Câmi, gayri ihtiyarî raks edip, terennüme başlar. Bu hâl, Aşık Çelebi’nin (Meşairü’ş Şuara) Tezkiresi’nde şöyle nakl olunur;

Hüseyn-i Baykara veziri Mîr Ali Şîr Nevâî bir meclis-i hâlû’l-hâlde Dârü’l-eyaletinün ulemâ vü şu’arâsı bihterîn-i her merzûbum olan mülk-i Rûmun ulemâ vü şuarâsına gâlib olmasın iddiâ eder. Hazret-i Mahdûmi ol mecliste hâzır bulunup tıynet-i Rûmiyânda olan vüfûr-ı ehliyet ü irfân dahi inkâr olunmaz buyururlar. Bu mukavele esnasında cânib-i derden bir murakka-pûş zâhir olup küşe-i mecliste mütemessil olur. Ahvâlinden su’âl olundukda Rûmdan geldiği zuhûr bulur. Şu’arâ-yı Rûmun nev-peydâ eş’ârında istifsâr iderler. Sâhib-i tercemenün bu birkaç beytini okur:

Çîn-i zülfün miske benzettüm hatâsın bilmedüm

Key perîşan söyledim bu yüz karasın bilmedüm

Zülfünün kıvrımını misk kokusuna benzettim, bunun hata olduğunu bilmedim. Öyle perişan, dağınık bir söz söyledim ki bunun benim için bir yüz karası olduğunu bilmedim.

Bu beyit çok zengin anlamlar ihtiva etmektedir. Çîn; hem Hıtâ’ (miskin anavatanı)nın bulunduğu yeri hem de saçın kıvrımını ifade eder. Hatâ; hem hata, kusur hem de miskin kaynağı olan Hıtâ mülkünü karşılar. Perişan ise; hem sözün sıfatı hem de saçın sıfatıdır. Bir beyitte üç îhâm’in bulunması sanat değeri olarak oldukça yüksek bir söyleyiştir.

Hazret-i Mahdûmi bu terâne-i dil-keşi istimâ itdükde “bî-ihitiyâr âgâz-ı raks u semâ idüp müdde’âmız sâbit oldu” buyururlar (İsen vd., 2002, s. 272).

Edebî dil olarak Farsça’nın yaygın olduğu ve Fars şiirinin zirve yaptığı bir dönemde Herat’tan İstanbul’a Türk şiirinin iki büyük ustası, Fars’ın büyük şairini kendilerine, dolayısıyla Türk şiirine hayran bırakma başarısını göstermişlerdir.

Nizamettin Ali Şîr, 17 ramazan 844 (9 Şubat 1441) de Herat’ta doğmuştur. Uygur Türklerindedir. Babası Gıyasettin Kîçkine Bahşî, Horasan hâkimi Sultan Ebülkâsım Babur’un

adamlarındandır. Ali Şîr'in ataları, eskiden beri Timur oğullarının, özellikle bunlardan Şeyh Ömer ile oğlu Mirza Baykara'nın hizmetinde bulunmuşlardır. Ali Şîr ise küçük yaşından beri Mirza Baykara'nın torunu Hüseyin Baykara ile büyümüş, onunla birlikte okumuştur (Levend, 1965, s. 29)

Sultan Hüseyin Baykara, sonradan veziri olacak Nevâî'ye gönderdiği yazılarda onun için şu vasıfları kullanmıştır: “Cenâb-ı hidayet meab-ı maâliâyâb, müessiretül hayrât, muvaffaku'l müberrât, itimadü'l-mülki ve ve'd devletü'l hakânî, nizâmü'l hakikati ve'd-din Emir Ali Şîr-zade'llahü tevfikahu” (Levend, 1965, s. 42).

Sultan'ın arkadaşı, musahibi ve veziri olan Nevâî, daha çocuk denilecek yaşlarda şiire merak salmış, gazeller yazmaya başlamıştır. Doğuştan gelen bu yeteneğin aile desteği ve toplumun eğilimiyle tezâhürü kaçınılmaz bir durumdur.

Nevâî, ilk şiirlerini Farsça yazmıştır. Fars dili ve edebiyatının çok yaygın olduğu, gençlerin Fars diliyle gazel söylemeyi hüner saydıkları bir devirde, bu çok tabîdir. Nevâî bunu Muhâkemetü'l Lûgâteyn'de açıkça belirtmekte, “şuur sinnine kadem” koyduğunda Türkçe yazmaya başladığını açıklamaktadır. Türkçe şiire dönmesinde çevresinin de etkisi olduğuna şüphe yoktur. Dayıları Kâbili ile Gâribi'nin Türkçe şiirleri olduğu gibi koruyucusu Ebülkâsım Babur'un da Türkçe şiirleri vardır (Levend, 1965, s. 51).

Bu büyük Türk milliyetçisi, Türkçe'nin Farsça'dan üstün olduğunu ispat için bu iki dilin mukayesesi hakkında “Muhâkemetü'l Lûgâteyn” adlı bir eser yazmıştır (Barthold, 1986)

Nevâî'ye göre Arap dili bütün dillerden daha belâgatlıdır. Bu söz götürmez. Çünkü Kuran'daki âyetler bu dille inmiş ve Peygamber'in hadisleri bu dille söylenmiştir. Arapça'dan sonra üç dil gelir ki bunlar da Türkçe, Farsça ve Hintçe'dir.

Türkçe yazmayan Türkler'e söyle sitemde bulunur: “Türkün beceriksiz ve değersiz gençleri kolaydır diye Farsça şiir söylemeye özeniyorlar (Levend, 1965, s. 192).

Nevâî, Türk dilinin zenginliğini ve edebî dil olmak bakımından taşıdığı özelliği ve genişliği vaktinde sezmiş, Türk ülkelerinde Fars dili ve edebiyatının bu derece yaygın ve salgın olduğu devirde, kendini çekemeyenlerin kınamalarına bakmadan, Türk dilini Fars dilinin salgınına karşı cesaretle savunmuştur (Levend, 1965, s. 193).

Dönemin diğer şairleri gibi divan edebiyatı geleneklerine uyan Nevâî, sadece eser sahibi olmak, şöhret kazanmak için değil Türk edebiyatını dağınıklıktan kurtarmak hevesindedir. Şiirlerinde daha çok bir bütün güzelliği göze çarpan Nevâî de fikir her zaman esas olmuş, üslûp ise bir araç olmuştur. Çağının tarihi olaylarına günlük hayatın yankılarına sık sık rastlanan şiirlerinde, soyuttan çok somut kavramlar dikkati çeker. Hayata karşı içliliğini gazellerinde hissettirir.

İstanbul'un fetih yılında (H. 857) henüz 12 yaşında olan Nevâî, dağınık manzumeleri dışında ilk eseri olan “Çihil Hadis'i” Fatih'in ölüm tarihi olan H. 886: M. 1481'de kaleme almıştır.

Hasan Çelebi, Tezkiresi'nde Ahmed Paşa'dan bahsederken şöyle söylüyor:

“Râkımü'l- hurûfun ceddi olan Mîri Efendi'den vâlad-i firdevs mekân rivâyet ederler idi ki Ahmed Paşa'nın evâ'il-i hâlinde didüğü eş'âr ü makâlde çok melâhat ü hâlet yoğ idi. Sonra Emir Ali Şîr Nevâî otuz üç dâne gazel göndermiş idi. Ahmed Paşa anı iktidâ üslûb-ı şî'ri hûb ve tarz-ı gûftârı mergûb olmuş idi.”

Aşık Çelebi de Tezkire'sinde Ahmed Paşa'dan bahsederken: “Âhır-ı ömründe (Ahmed Paşa'nın) Sultan Bâyezîd'e Nevâyî otuz üç dâne gazel göndermişdür ki birisi bu gazeldür ki matla'ı budur:

Ol peri peyker ki hayrân bolmuş ins ü cân anga

Cümle-i âlem mânga hayrân ü min hayrân anga

Sultan Bâyezîd bu gazelleri Ahmed Paşa'ya gönderüp nazire demek emr itdükde, cümlesine nazire diyüp lâkin Nevâyî gazallerinün iyülüğü, vezâret bereketi ve pâdişâhun eser-i şeref-i sohbetidür dimegi, bu gazelinün makta'ında bu vechile eda itmişdür:

Sözde 'uşşakı muhayyer eyle dirsın Ahmed'e

Böyle gûyâ bolmağa kûyınğ gerek büstân anga (Levend, 1965, s. 251)

Özellikle Sultan'ın (Bâyezîd) kendisine gönderdiği gazelleri nazire yazması için Ahmed Paşa'ya gönderdiği, Paşa'nın nazirelerini tamamlayarak İstanbul'a ilettiği bilinmektedir. Nazirelerden birinde Ali Şîr Nevâyî'nin bu derece mükemmel şiirler yazabilmesini şairin Hüseyin Baykara'dan gördüğü ilgiye bağlayarak; Fatih'in; kendisine gösterdiği yakınlığın tekrar gösterilmesini istediye de bu talebi kabul edilmedi (Şentürk, 1999, s. 55).

Beyânî de Tezkiresi'nde:

“Onun zamanına gelinceye dek Türkçe şiiri bayağıydı ancak Mîr Ali Şîr Nevâyî, Ahmed Paşâ'ya 33 tane sanatlı, muhayyel gazel göndermiş, ondan sonra Ahmed Paşa'nın şiiri günden güne değer kazanmıştır. Öteki şairler de onu taklit etmişlerdir” diyor (Kutluk, 1997, s. 29).

Ahmed Paşa'nın Nevâyî'den haberdar olduğu muhakkaktır. Ancak Nevâyî'yi taklit ettiği derin şüpheler uyandırmaktadır. Sanatkârların birbiri üzerine tesir etmeleri meselesi ise sanatın çok ince problemidir. Sanatta tesir ve teessür çok cepheli bir hadise olduğu için verilen hükümler şahsi seziden ileri geçip ilmin istediği vuzûha vâsıl olamaz. Bu itibarla Ahmed Paşa'nın kendinden evvelki İran ve Türk edebi an'anesinin tesiri altında kaldığı ve İran edebiyatından tercümeler yaptığı, Nevâyî'yi taklit meseleleri uzun uzadıya tetkike muhtaçtır. Ancak Nevâyî'yi taklit ettikten sonra güzel şiirler yazmaya başladığı rivâyeti tarihî hakikata uymaz (Tarlan, 1966, s. 9).

Biri Çağatay sultanı, Hüseyin mahlasıyla şiirler yazan Hüseyin-i Baykara'nın yakın dostu ve veziri Nevâyî ile diğeri Osmanlının Avnî mahlaslı şairi, Fatih Sultan Mehmed Han'ın dostu ve veziri Ahmed Paşa'nın arkalarında her zaman hükümdar desteği olmuştur. Farklı coğrafyalarda, Türk dilinin iki ayrı lehçesinde şiirler söyleyen bu şairlerin “gönül” üzerine yazdıkları iki şiiri değerlendirdiğimizde, her nerede olursa olsun, gönlü bir, dili bir bu iki şairin aynı kader, aynı coşku, aynı heyecanla duygularını ifade ettikleri görülecektir.

Yalnız Doğu Türkçesi edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının en büyük simalarından olan Ali Şîr Nevâyî, Türkçe'nin Farsça'ya karşı istiklâlini de korumuştur. Nevâyî'nin şuurlu bir milliyetçi, bir Türkçeci olarak davrandığı görülmektedir (Timurtaş, 1981, s. 171).

Ve şöhreti Doğu Türkleri arasına, Hüseyin Baykara sarayına kadar uzanan Ahmed Paşa'nın devrindeki şairlere ve daha sonra yetişen Necâtî, Zâtî, Lâmî ve Bâkî'ye derin tesirleri olmuştur (Timurtaş, 1981, s. 176).

Gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önemli bir yer hazırlar. Gönül, bir hitap yeridir. Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir (Pala, 1989, s. 359).

Gönül, âşığın arzu ve istek, daha doğrusu aşk ve güzellik konusunda önüne geçemediği iç kuvvetidir. Zevk, haz ve elemelerinin menbaı merkezidir. Bazen teşhis edilecek âşığın yerine ikame edilir. Ya da âşık, onunla ayrı bir şahısmış gibi konuşur, sohbet eder, dertleşir, tavsiyelerde bulunur, hiçbir zaman tesiri görülmemekle birlikte nasihat eder.

Ahmed Paşa'nın yazmış olduğu murabbalardan biri, tümüyle âşığın gönül dolayısıyla çektiği şeyleri ve ona karşı olan şikâyetleri ihtivâ eder (Tolasa, 1973).

Bahâr, gül mevsimi diye de anılır. Bahâr, bûlbûlün güle, âşıkların sevgiliye meyllettiği, aşkın depreştiği günlerdir. Çiçeklerin açılmasıyla, gönüllerin açılması arasında ilgi kurulur. Goncalar açılır ama gönülde öyle bir gam sisi vardır ki açılması değil;

Bahâr boldı vü gül meyli kılmadı könglüm

Açıldı gonca vü lîkin açılmadı könglüm (Levend, 1966, s. 40)

Sevgilinin yüzü bahârdır, bahçedir. Onu gören gönül, Mûsâ misali şaşırıp kendinden geçer. Sevgilinin yüzünü görmeyince bahâr geldi mi geçti mi ne bilsin? Gonca, gülün açılmamış halidir. Goncanın açılmasıyla gönülün açılması, ferahlaması benzer görülür. Goncalar açılmış, güle dönmüştür ama şâirin gönlü kasvetlidir.

Yüzüng hayâli bile vâlih irdim andak kim

Bahâr kilgen ü kitkenni bilmedi könglüm (Levend, 1966, s. 40)

Sevgilinin yüzünü gören gönül, öylesine kendinden geçip, sarhoş olur ki bir daha ayılmaz. Hatta gülzârın güllerinde yârin cemâlini hatırlayıp, bu ıstırapla körkütük sarhoş olur;

Yüzüng nezâresi de mest ü mahv idi ya'ni

Ki gül çağıda zamânî ayılmadı könglüm (Levend, 1966, s. 40)

Gönül, sevgilinin ayrılığında keder deryasına dalar da vuslat deminde sevince gark olur. Gülmenin de ağlamanın da nedeni sevgilidir. Fûrkât devrinde ne gecenin ne gündüzün; ne kışın ne bahârın farkındadır. İllâ diyen bir çocuk gibi sevgilinin gül yüzünü ister, gülü değil.

Bu gönül ister Asya bozkırlarında uçsun ister Anadolu semalarında derdi hep aynıdır. Sevgilinin gül yüzünde yasemin kokulu saçı görelî elsiz ayaksız, kuru sevdalara uçar. Söz dinlemez çocuk gibi tuzağa heves eder, belalara bulaşır.

Gönül, boş yere saçın kokularını umar, arzuyla yıllarca peşinden koşar ama murad almak muhaldir;

Gül yüzünde görelî zûlf-i semensây gönül

Kuru sevdâlara yiler bî-ser bî-pây gönül

Dimedüm mi sana tolaşma ana hay gönül

Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül (Tarlan, 1966, s. 233)

Sevgili vefaya bîgâne, cefaya âşinâdır. Duygusuz ağyâra hemdem olur da gönülün derdine dert katar. Ne kadar hercayı, ne kadar zalim olursa olsun, gönül hep onu sever. Gönül ferman dinlemez, sözden anlamaz;

Yârun itden çoğ uyar ardına ağyar dirîg

Bize yâr olmadı ol şûh-ı sitem-kâr dirîg

Kıldı bir dilber-i hercâyi dildâr dirîg

Vay bu gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül (Tarlan, 1966, s. 233)

Gönül, sevgilinin yüzünü görmeyi cânından aziz bilir. Onunla bir anlık beraberliğe iki âlem devletinden çok değer verir. Bir servi boylu vefasız sular gibi akar ama sevgili vefasızdır, bunları ne bilir;

Dil dilerken yüzünün vaslını cândan dahi yig

Bir demin gözü iken iki cihandan dahi yig

Akdı bir serve dahi âb-ı revandan dahi yig

Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül (Tarlan, 1966, s. 233)

Sonuç

Gönül, âşğın belalısı, söz dinlemez bir çocuk gibidir. Her ne durumda olursa olsun hep vefasız, zalim sevgiliye meyleder, hep onu görmek ister. Her dâim bir serv (servi boylu sevgili)'in ayağına akmak ister. Sevgiliden yana umudu yoktur, kuru bir sevda olduğunu bile bile ona koşar. Elbette üzüldür, acı çeker. Gönül, her nerede olursa olsun, genellikle âşıktan tecrit edilir. Bu durum, gönlün teşhisini doğurur. Âşıktan başka bir kimlikte başına buyruk dert çekmeye meyyâl bir halde sevgiliye koşar. Elbette duygunun kaynağı orası olduğu için de sevgili tarafından hedef görülür. Dünyanın neresinde ve hangi çağda olursa olsun, derdi bir olanların tepkileri de benzer olur. Herat'ta gönül derdi çeken Nevâî ile İstanbul'da aynı derdi çeken Ahmed Paşa'nın söylemlerinin benzer olması son derece doğaldır. Kaldı ki Ahmed Paşa, Nevâî'nin şiirlerini görmüş ve bunlara takdir amaçlı şiirler tanzir etmiştir.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Gönül, hep arzu, heves içindedir. Dâima imkânsıza talip olur. Bazen sular gibi akar, bazen de kuşlar gibi uçar. Söz dinlemediği için başına işler açar. Bu uslanmaz çocuk; düşer, şaşar, yine de gül yüzlü yâr peşinden koşar. Derdi bir olanların sohbeti bir olur. Nevâî'nin de Ahmed Paşa'nın da gönül derdi bir olunca, derd-i derûnun tezahürü bu güzel şiirlerin de benzer oluşu pek tabîdir.

KAYNAKÇA

- Barthold, W. (1986). İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara.
- Eraslan, R. K. (1986). Çağatay Şiiri, *Türk Dili Şiiri Özel Sayısı II*, TDK, Ankara.
- İnce Ö. (2018), Necâî'nin Şiir Dilinde İşlemeyi Başardığı Türkî-i Basît'in Başaramadığı Dil Malzemesi: Deyimler ve Atasözleri, *Turkish Studies*, Spring, s.243, Ankara
- İsen, M., vd. (2002). Şâir Tezkireleri, s. 272, Ankara.
- Köprülü, F. (1991). İslam Ansiklopedisi, C. 3, s. 270-323, İstanbul.
- Kutluk, İ. B. (1997). Tezkiretü-ş Şuarâ, s. 29, TTK, Ankara.
- Levend, A. S. (1965). Ali Şîr Nevâî, C. 1, TDK, Ankara.
- Levend, A. S. (1966). Ali Şîr Nevâî, C. 2, TTK, Ankara.
- Pala, İ. (1989). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şentürk, A. A. (1999). Osmanlı Şiiri Antolojisi, s. 55, YKY, İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1966). Ahmed Paşa Dîvânı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1981). Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul.
- Tolasa, H. (1973). Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.